

Pavlov *Vend* *nyelvtan* in prekmurščina kot slovanski jezik

MARC L. GREENBERG

*University of Kansas, Department of Slavic Languages & Literatures,
School of Languages, Literatures & Cultures, 1445 Jayhawk Blvd., Lawrence,
KS 66045-7594, ZDA, mlg@ku.edu*

Avtor opisuje v prispevku prvine, ki prekmurščino povezujejo s praslovenskim narečnim izhodiščem. Prekmurščina se v nekaterih značilnostih razlikuje od osrednje slovenščine kot tudi od kajkavščine in ostalih narečnih baz srbsko-hrvaškega jezikovnega področja. Avtor jo poveže še z drugimi narečji v vzhodnojužnoslovenskem in vzhodnoslovenskem prostoru, kar kaže na poseben slovanski migracijski tok in individualnost osnovne naselitve prednikov govorcev današnje prekmurščine. Opisane prvine so razvidne med drugim tudi v Pavlovi slovnici *Vend* *nyelvtan*.

A szerző azokat az elemeket írja le, amelyek a muravidéki nyelvjárást az ősszláv nyelvjárási alaptól eredeztetik. A muravidéki nyelvjárás néhány jellegzetességében eltér a központi szlovén nyelvtől, a kajhorváltól és a szerb-horvát nyelvterület többi nyelvjáráásától. A szerző a muravidéki szlovén nyelvjárást rokonítja a keleti délszláv és keleti szláv térség egyes nyelvjárásaival. Az eredmény egy különálló szláv migrációs vonulatra és a mai muravidéki nyelvjárást beszélők ősei letelepedésének egyéni voltára mutat. A leírt elemek megtalálhatók többek között Pável *Vend* *nyelvtanában* is.

Ključne besede: slovenščina, prekmurščina, praslovanščina, dialektologija, akcentologija

Kulcsszavak: szlovén nyelv, muravidéki szlovén nyelvjárás, ősszláv nyelv, nyelvjárástan, hangsúlytan

V jezikoslovnem diskurzu že 70 let kroži aforizem, pripisan Maxu Weinreichu ali Joshui Fishmanu, ki se glasi: »Jezik je narečje z armado in mornarico«. V primeru prekmurščine, ki je v Pavlovem *Vend* *nyelvtanu* (rokopis dokončan leta 1942; odslej VN) predstavljena kot jezik, dobro vemo, da ni bilo armade; broda na Muri ne moremo šteti za mornarico. Obstajajo pa razlogi zakaj lahko razmišljamo o njej kot o jeziku. Sklicujemo se lahko na izdelani jezik prevodov Nove zaveze kot tudi na izročilo pisne in ustne rabe dokaj enotne in prepoznavne oblike jezika, ki ni enak ne osrednji slovenščini ne sosednji

kajkavščini. Z družbenojezikoslovnega zornega kota torej imamo opravka z jezikom. V nadaljevanju pa bi rad predstavil razloge, zakaj smo upravičeni gledati na prekmurščino kot na organsko celoto, ki je nastala z razpadom enotne praslovanščine.

Prekmursko narečje se od sosednjih slovenskih in hrvaških narečij ne razlikuje le zato, ker je bilo v drugem tisočletju družbeno usmerjeno stran od teh dveh področij, pač pa vsebuje tudi dokaze, da so narečne razlike v slovanščini obstajale pred veliko selitvijo, tj. pred l. 500 (prim. Andersen 1996: 2). Primer za to je razvrstitev pripone *-ni-* : *-nq-* v Leskienovi II. glagolski vrsti: njena izoglosa poteka, kot je pokazal Lenček (1984–85), tako po slovenskem kot po bosansko-hrvaško-srbskem ozemlju, pri čemer rezijanščina in prekmurščina ostajata na področju z *-nq-* (see *VN* §276). Andersen (1999) v svoji ponovni analizi tega pojava zavrača tradicionalno razlago, da so bili glagoli z *-ni-ti* preoblikovani po modelu IV. glagolske vrste (tipa *nos-i-ti*), ampak da so podedovana arhaična oblika (nadaljevanje *-ny-* < **-nū-*) in da so glagoli z *-nq-* rezultat vrinjenega *-n-*, iz česar je nastala inovativna pripona **-nūn-* > *-nq-*. Arhazem *-ny-* je mogoče najti razširjen na omejenih področjih povsod po južni in zahodni veji slovanščine: na večini slovenskega ozemlja in na nekaterih obrobni področjih BHS, v severozahodnem (katoliškem) narečju Wittichenaua v gornji lužiščini, v češkem delu Gornje Šlezije in v polabščini (50–56). Ko so drugi, morda kasnejši naseljenci razširili inovativno obliko (**-nūn-* > *-nq-*), sta obliki sociolingvistično tekmovali v različnih jezikovnih skupnostih. Naselitveni vzorec se ujema z znanimi migracijskimi potmi ob spodnji Donavi in proti severu ob rekah v Gornjo Šlezijo in dolino reke Elbe. Po tem pojmovanju bi morali prvi slovanski naseljenci Prekmurja (in Rezije) izvirati z inovativnega (danes vzhodnoslovanskega) področja, tj. pripadati drugi skupini praslovenskih govorcev kot tisti, ki so poselili osrednjeslovensko ozemlje. Za podrobnejšo razlago gl. Andersen 1999 in tam navedeno literaturo.

Na leksikalni ravni ima ta predpostavka vzporednico v analizi razvrstitve leksema **gьlčeti* ‘govoriti’ (*VN gúcsati*, gl. §281), ki se najde v Prekmurju in okoliških slovenskih panonskih narečjih, a je odsoten v preostali slovenščini, v kajkavščini in BHS ter makedonščini, spet pa se pojavi v narečjih v Bolgariji. Podobno kot v primeru **-nūn-* > *-nq-* je bil pomenski razvoj besede **gьlčeti* s pomenom ‘govoriti’ (iz ide. **g^hel-* ‘klicati, delati hrup’) iz ‘delati hrup, brenčati, grmeti’ (prim. stč. *hlučeti* ‘kričati, delati hrup’) inovacija, temelječa na oblikovno-pomenskem ujemanju s protipomenko **mьlčeti* ‘biti tiho’. V tem primeru je isti inovativni pomen mogoče najti v osrednjeruskih narečjih, kar kaže na zvezo med vzhodnoslovanskim področjem (ki je ohranilo inovativno praslovensko narečno značilnost) in skupinami govorcev, ki so se odselile s

tega področja in so bile v podstavi prekmurskega in relevantnih bolgarskih narečij (za podrobnosti gl. Schallert in Greenberg 2007).

Mlajša inovacija, a še vedno iz časa pred delitvijo na slovanske veje, kot jih poznamo danes, je ohranitev in razširitev (iz praslavanskega zornega kota) podaljšanja tematskega vokala *-e-* v nepretekliški osnovi glagolov naglasne paradigme »c« (premični naglasni tip), kar se v VN odraža v tipu *neszém, predém, szedém*. Vir te spremembe je naglasni umik s končnega naglašeneega polglasnika, npr. **neseši* > **neséšb* 'neseš', ki se je potem po analogiji razširil na druge oblike, npr. **nesemò* > *nesémo* (namesto pričakovanega ***nesémo*), in ki se najde na obrobem BHS področju, in sicer v čakavskih govorih, pa tudi osrednji slovaščini (Stang 1957: 118–119; Krajčovič 1974: 95–96; Vermeer 1984: 362–363, 383; Greenberg 1993: 467; Greenberg 2000: 93). Za naš namen je najpomembnejše dejstvo, da je dolžina v tej glagolski vrsti skoraj dosledno odsotna v slovenskih narečjih, z izjemo obrobnih področij, tj. Prekmurja in Ziljske doline na severozahodu. V tem pogledu je leksikalno ujemanje med prekmurščino in ziljščino precejšnje, čeprav se razlikujeta po tem, da ziljščina, ki ima tonemski sistem, ohranja rastoči naglas, npr. *odprém* 'odprem', *pecsé* 'peče', *pijém* 'pijem'; *wáprén* 'odprem', *páčé* 'peče', *pijén* 'pijem' (gl. VN §§266, 273; Pronk 2009: 102–103).

PREKMURŠČINA V JUŽNOSLOVANSKEM KONTEKSTU

Nastala vrsta sprememb kaže na to, da je prekmurščina del prvotne skupine slovanskih narečij »severno od Save«, ki so v kasnejši fazi postala slovenska narečja (koroščina, prekmurščina), in ki so bila povezana s hrvaškimi kajkavskimi govori. Nemogoče je zanesljivo vedeti, če so imeli ti razvoji isti izvor ali pa so jih sprožile strukturne vzporednice, čeprav se zdi skupno izhodišče skoraj neizogibno. Domnevamo, da je bilo to izhodišče narečni areal (skupen omenjenim področjem), kjer se je ohranila ali bila ponovno uvedena zaokroženost psl. **a* [ɔ], ki je bil takrat (v drugi polovici prvega tisočletja) zadnji samoglasniški par psl. **ě* [æ] (Greenberg 1998, 2000: 63 in dalje, 2006). Kot drugod v južni slovanščini sta psl. središčna kratka samoglasnika **ɔ* in **ɛ* sovpadla v enoten središčni samoglasnik, po sovpadu verjetno z vrednostjo [ə], ki se je kasneje znižal in sovpadel z obstoječimi nizkimi samoglasniki, posebej, če je bil dolg, npr. BHS, SKJ *dan* ['da:n] (< **dъnb*); BHS *san* ['san], vendar SKJ *sen* ['səŋ]. (Podobna težnja je prisotna v osrednji slovaščini, za kar gl. Krajčovič 1974: 185–194; Greenberg 1988.) V koroščini in panonskih slovenskih narečjih je **ə* sovpadel z odrazom za psl. **e*, **ę* in v kajkavščini (razen na njenem obrobju) z odrazom za psl. **ě* (za podrobnosti gl. Vermeer

1983, Greenberg 1988). Skupna pobuda za te sovpadе je bilo dejstvo, je bil odraz psl. *a na teh področjih zaokrožen, kar je onemogočilo enačenje (sovpad) polglasnika *ə z njim. Za shematizacijo tega procesa in nadaljnje podrobnosti gl. Greenberg 2000 in 2006.

V južnoslovanskem kontekstu (čeprav so vzporedni razvoji tudi v slovaščini in ukrajinščini) je tudi Ivšičev umik, umik novega cirkumfleksa na predhodni dolgi samoglasnik v besedah tipa *zābāva > zābava, npr. *nāpota*, *nāvada* (VN §§30, 94) (cf. SKJ *napōta*, *navāda*). Sprememba se pojavlja tudi v nekaterih čakavskih in kajkavskih govorih. V prekmurščini je mogoče opaziti isti vzorec, kjer je prišlo do umika na kratki samoglasnik, npr. *kōlena* (VN §165) (prim. SKJ *kolēna*), *ōtava* (§94). Vendar stojijo nasproti temu tudi primeri kot *bogásztvo* (§92), *poszōda* (§94). Umiki na kratke samoglasnike so analogični, npr. *kolēno*¹—*kōlena* po vzorcu *bedrō*—*bēdra* (§165); besede tipa *ōtava* morda po vzorcu tipa *zābava*. Za obširnejšo razpravo in nadaljnje podrobnosti gl. Vermeer 1979; Greenberg 2000: 111–112; Pronk 2007.

Prekmurščina ima kot slovenska narečja na sploh zapleten samoglasniški sistem, ki se je razvil v tesni povezanosti z naglasnim sistemom. Podobno kot na splošno v slovenščini se večina samoglasniških nasprotij pojavlja v naglašanih zlogih, vendar – za razliko od preostale slovenščine in podobno kot v kajkavščini – prekmurški samoglasniki razlikujejo kolikost v naglašanih zlogih, čeprav je ta sistem že tudi nekoliko načet (več o tem gl. spodaj). Naglas se lahko pojavlja v katerem koli zlogu naglašene besede, in sicer en primarni naglas na besedo; v večzložnicah je dolgi (naglašeni) zlog lahko le zadnji zlog v besedi. Kratki naglas na zadnjem zlogu je bil izločen z umikom vseh kratkih končnih naglasov na predhodni zlog, npr. *zvězdā > *zvězda*, *ženā* > *žěna* – sprememba, ki je zelo razširjena, vendar ne vsesplošna v zahodni južni slovanščini (gl. Greenberg 2003). Prekmurščina pa leži tudi izven področja s podaljšavo nekončnih kratkih samoglasnikov, kar je značilno za osrednjo slovenščino, tako da so kolikostna nasprotja pod naglasom mogoča v katerem koli zlogu večzložnih besed razen v zadnjem, npr. psl. *brātra (akuz.) > SKJ *brāta*, prekm. *brāta*. Na to spremembo se je tradicionalno gledalo kot na ponovno podaljšanje nekončnega kratkega rastočega samoglasnika (gl. Greenberg 2000: 128–130 in tam navedeno literaturo), čeprav sem kasneje spremenil svoje prvotno pojmovanje, tako da zdaj na spremembo gledam kot na rezultat različnih glotalnih stanj, podedovanih od prvotnega indoevropskega laringala: prekmurščina (kot tudi BHS in nekatera slovenska narečja) pripada arealu,

¹ Naglas je tu dodan uredniško, čeprav prim. Beltinci *kolēno* (Novak 1996: pod iztočnico).

kjer se je glasilčni zapornik v končnem zlogu prefonologiziral v kratek naglašeni zlog in dolgi rastoči naglašeni zlogi v osrednjih slovenskih narečjih (gorenjskem in dolenskem) so posledica razkroja glasilčnega zapornika v glotalizacijo (hripav glas) dotičnega zloga (gl. Greenberg 2007). Na različne odraze zgodovinsko dolgih zlogov pod »akutiranim« naglasom v koroških narečjih (npr. Kneža/Grafenbach *βreáza* 'breza' < *brěza ≠ *yníazdā* 'gnezdo' < *gnězdō) je torej mogoče gledati kot na »pozno podaljšavo« v skladu z ustaljenim pojmovanjem, čeprav to ne preprečuje možnosti, da je koroščina nekoč s panonskimi narečji delila fazo z glasilčnim zapornikom, kar bi bilo v skladu s pojmovanjem, da so koroška in panonska narečja v času zgodnje notranje delitve slovenščine tvorila skupno narečno področje »severno od Save« (za podrobnosti gl. Greenberg 2000; Greenberg 2006).

LITERATURA

Henning ANDERSEN, 1996: *Reconstructing Prehistorical Dialects. Initial Vowels in Slavic and Baltic* (= *Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 91). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

– –, 1999: The Western South Slavic Contrast Sn. *sah-ni-ti* || SC *sah-nu-ti*. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies*, 47–62. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/857>

Marc L. GREENBERG, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija* 41/4, 465–487. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/7784>

– –, 2000: *A Historical Phonology of the Slovene Language* (= *Historical Phonology of the Slavic Languages*, Bd. 13). Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter.

– –, 2003: Word Prosody in Slovene from a Typological Perspective. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 56/3. *Focus on: Slovenian from a typological perspective. On the occasion of the International Congress of Slavicists in Ljubljana*, 15–21 August 2003, ur. Janez Orešnik & Donald F. Reindl. Berlin: Akademie Verlag. 234–251. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/5245>

– –, 2005: Dialect Variation along the Mura. *Croatica et Slavica Iadertina* 1, 107–124. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/5611> in http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=26311

– –, 2006: The Slovene Sound System Through Time. *Slovensko jezikoslovje danes / Slovenian Linguistics Today. Posebna številka Slavistične revije* 54, 535–543. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/5613>

– –, 2007: Phonetic Evidence for the Development of the 'Acute' Tone in Slavic. *Tones and Theories: Proceedings from the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Ur. Mate Kapović in Ranko Matasović. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje. 95–108.

–, 2009: Prekmurje Grammar as a Source of Slavic Comparative Material. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 7, 29–44. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/5268>

–, 2010: Nova opisna slovnica ziljščine. *Slavistična revija* 58/4, 489–494. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/6889>

Rudolf KRAJČOVIČ, 1974: *Slovenčina a slovanské jazyky I. Praslovanská genéza slovenčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Rado LENČEK, 1984–1985: Is there a *-ni-* : *-ne-* Isogloss in the South Slavic Speech Area? *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku (Nova serija)*. 271–228, 395–403.

Avgust PAVEL, (Ágoston Pável), 1909: *A vashidegkúti nyelvjárás hangtana*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia.

–, 1917: Vend szövegyűjtemény s az eddigi gyűjtések története. *Nyelvtudomány* 6/3: 161–187.

–, 1918: Vend szövegyűjtemény s az eddigi gyűjtések története (folytatás és vége). *Nyelvtudomány* 6/4, 263–282.

Tijmen PRONK, 2009: *The Slovene Dialect of Egg and Patschach in the Gailtal, Austria* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 36). Amsterdam, New York: Rodopi.

Joseph SCHALLERT, Marc L. GREENBERG, 2007: The Prehistory and Areal Distribution of Slavic *gьlčěti ‘Speak’. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 6, 9–76. Pridobljeno s <http://hdl.handle.net/1808/4398>

Christian S. STANG, 1957: *Slavonic Accentuation*. Oslo: Norske Videnskaps-Akademi.

Willem R. VERMEER, 1983: The Rise and Fall of the Kajkavian Vowel System. *Studies in Slavic and General Linguistics* 3, 439–477.

–, 1984: On Clarifying Some Points of Slavonic Accentology: the Quantity of the Thematic Vowel in the Present Tense and Related Issues. *Folia Linguistica Historica* V/2, 331–395.

PAVEL’S VEND NYELVTAN AND THE PREKMURJE DIALECT AS A SLAVIC LANGUAGE

For some seventy years linguistics has used the tongue-in-cheek definition, attributed to Max Weinreich or Joshua Fishman, that “A language is a dialect with an army and navy” (*A shprakh iz a dialekt mit an armey un flot*). In the case of the Prekmurje dialect, which was presented in Pavel’s *Vend nyelvtan* (ms. completed in 1942) as a standard language, there was no army, nor could the raft across the Mura River be counted as a navy. Nevertheless, there are reasons to consider the Prekmurje dialect a language. For example, the systemic language of the translation of the New Testament, as well as the tradition of a generally uniform written and oral standard usage, different from both standard Slovene and from Kajkavian, could be adduced. In the present paper we present some arguments for the emergence of a distinct dialect of Proto-Slavic that underlies the Prekmurje dialect. This dialect was at first part of the group of South Slavic dialects “north of the Sava River” that later became part of the

Slovene dialect complex (Carinthian, Pannonian) and were linked also with Kajkavian dialect. These innovations may have been parallel developments, but they have their roots in a distinct starting point. To illustrate, we sketch a dialectal areal for the areas in question that preserved a rounded feature for PSI. *a [ɔ] that in the second half of the first millennium AD formed the back partner to PSI. *ě [æ].

